

„Studia Wyborcze”, tom 33, 2022

DOI: <https://doi.org/10.26485/SW/2022/33/3>

Illia Klinytskyi*

 <https://orcid.org/0000-0002-7401-8233>

PANDEMIA COVID-19 A POPULARYZACJA ALTERNATYWNYCH SPOSOBÓW GŁOSOWANIA. KILKA UWAG NA KANWIE PRZYPADKÓW FEDERACJI ROSYJSKIEJ I UKRAINY

WPROWADZENIE

Dynamiczny rozwój technologiczny generuje coraz to nowe możliwości transformacji klasycznych procedur wyborczych. Mimo że pierwsze alternatywne sposoby głosowania (ASG) pojawiły się już w XIX w.¹, to jeszcze dziś pozostają one przedmiotem sporów i kontrowersji w nauce prawa konstytucyjnego.

Obecnie problematyka ASG nie tylko nie straciła na aktualności, lecz przeciwnie, zwłaszcza w okresie pandemii COVID-19 zyskała na znaczeniu. W myśl standardów właściwych dla państw demokratycznych wybory powszechne powinny się odbywać regularnie i w zgodzie z kalendarzem konstytucyjnym. Tymczasem warunki pandemii wymagały wprowadzenia różnego rodzaju ograniczeń w odniesieniu do przemieszczania się i gromadzenia ludzi w celu zminimalizowania możliwości rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2. Te okoliczności skutkowały wzrostem zainteresowania prawodawców ASG i rozważaniem możliwości przeprowadzenia kolejnych wyborów z ich wykorzystaniem, nawet jeśli wcześniej nie posiadano w tej materii

---

* Magister, Szkoła Doktorska w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, illia.klinskyi@us.edu.pl

¹ W wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych (1864 r.) po raz pierwszy została wprowadzona możliwość głosowania korespondencyjnego dla żołnierzy Armii Unii [McKelvy, McKelvy Bird, Crofts 1991: 371–413].

jakichkolwiek doświadczeń. ASG pozwalają bowiem na przeprowadzenie wyborów z zachowaniem reżimu sanitarnego. Niezamierzonym efektem pandemii COVID-19 może się zatem okazać popularyzacja i uniwersalizacja ASG.

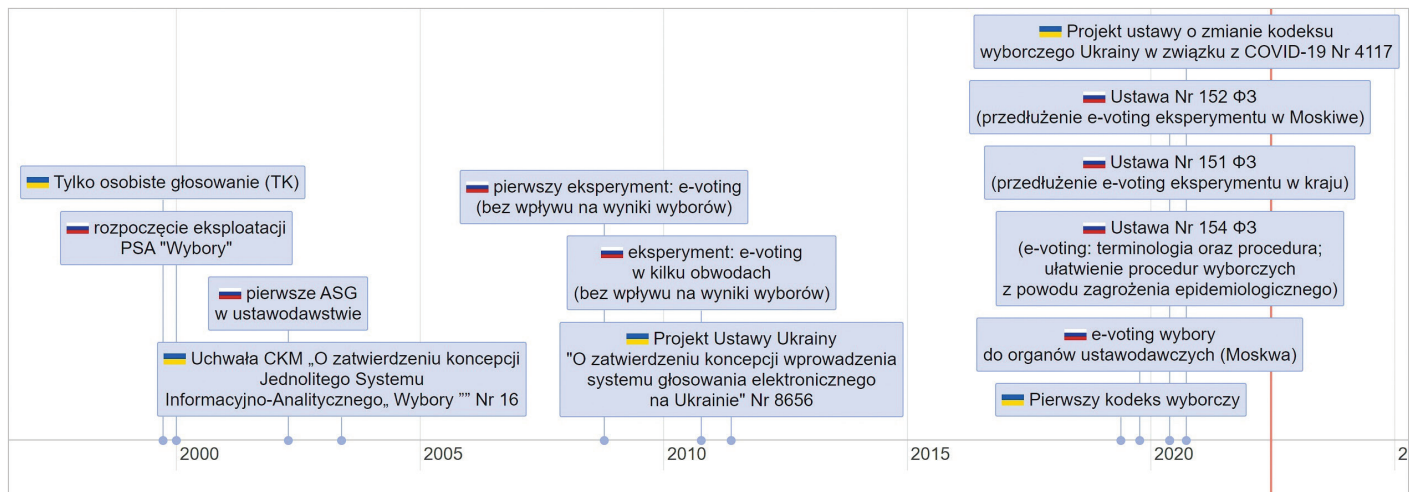
Celem niniejszego artykułu jest przeprowadzenie analizy i oceny aktualnego stanu prawnego wykorzystania ASG na przykładzie zmian w organizacji procesów wyborczych wprowadzonych w warunkach trwającej od marca 2020 r. pandemii COVID-19 na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej (FR). Dokonanie oceny owych zmian z dzisiejszej perspektywy wydaje się celowe, gdyż pozwala na opracowanie pewnych ustaleń w odniesieniu do weryfikacji przydatności i efektywności wykorzystania ASG. Po upływie niezbędnego czasu od wyborów w warunkach ograniczeń epidemicznych dysponujemy bowiem odpowiednim materiałem badawczym, a także nabraliśmy niezbędnego dystansu by dokonać oceny i pogłębionej refleksji teoretycznej dotyczącej stosowania ASG w warunkach wybranych krajów postradzieckich.

Należy dodać, że wybór tych właśnie krajów nie był przypadkowy. Tradycja rządzenia obu tych państw ma wspólne korzenie, od niedawna jednak określają się jako formacje publiczne o przeciwnych wektorach rozwoju. Federacja Rosyjska (przed 1993 r. formalnie RFSRR) i Ukraina, podobnie jak inne republiki postradzieckie, tego wyboru dokonały w latach dziewięćdziesiątych XX w. Ukraina zadeklarowała się wówczas jako państwo o zachodnim kierunku rozwoju, którego władza polityczna ma zamiar budowania struktur państwa demokratycznego oraz aspiracje włączenia swego kraju w struktury NATO i UE. Z kolei Federacja Rosyjska podążyła drogą „szlaku trzeciego”², z równoczesną rezygnacją z budowy państwa według standardów właściwych dla demokracji zachodniej. Opisywane odrębności nie skutkowały jednak znaczącym kontrastem w podejściu prawodawców obu krajów do kształtowania regulacji obowiązujących w nich ordynacji wyborczych. Przeprowadzone jeszcze w roku 2000 w obu krajach reformy prawa wyborczego charakteryzowały się wręcz synchronicznym podejściem do wdrażania pierwszych technik elektronizacji procedur obliczania głosów (rys. 1). Można zaryzykować stwierdzenie, że reformy przeprowadzane na Ukrainie były inspirowane decyzjami podjętymi i wdrażanymi wcześniej w FR. Podobnie ostatnia dekada zaowocowała w obu państwach istotną nowelizacją prawa wyborczego w dziedzinie ASG.

Niestety, pomimo doniosłości tych zmian, interesujące nas zagadnienie stało się przedmiotem zainteresowania nauki prawa jedynie wyjątkowo i okazjonalnie. Ani ostatnie zmiany w zakresie stosowania ASG w tych państwach, ani

---

² Stwierdzenia o potrzebie tworzenia własnej drogi pojawiły się w licznych wypowiedziach działaczy politycznych, zob. np. przemówienia W.W. Putina, <https://www.bbc.com/russian/news-47317481> (dostęp 10.05.2021).

PSA – państwowy system analityczny (ros. государственная аналитическая система); CKW – Centralna Komisja Wyborcza (ukr. Державна Виборча Комісія).

Rysunek 1. Chronologia najważniejszych zmian (w kontekście ASG) ustawodawstwa wyborczego na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej.

Źródło: opracowanie własne.

wcześniejsze reformy w prawie wyborczym nie wywołały właściwie żadnej dyskusji naukowej o skali międzynarodowej. W konsekwencji potrzeba wypełnienia tej luki stała się podstawowym uzasadnieniem dla podjęcia wskazanej w tytule tego opracowania problematyki.

Nasze rozważania wypada zacząć od kwestii terminologicznych. Kategoria alternatywnych sposobów głosowania nie jest pojmowana w literaturze przedmiotu jednolicie: np. Jarosław Zbieranek posługuje się określeniami „alternatywne p r o c e d u r y głosowania” oraz „alternatywne m e t o d y głosowania” [Zbieranek 2011: 94]; Krzysztof Korycki używa pojęcia „alternatywne t e c h n i k i głosowania” [Korycki 2017: 83]; Andriej Zabajkałow (oryg. Андрей Забайкалов) [Забайкалов 2009: 5], Marta Czakowska i Michał Czakowski [2012: 113] piszą o „alternatywnych s p o s o b a c h głosowania”. Z powyższego wynika, że wszystkie te sformułowania – procedury, metody oraz sposoby – należy rozumieć w sposób tożsamy i traktować jako synonimy. Do alternatywnych sposobów (metod, procedur) głosowania większość przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego zalicza głosowanie:

- 1) korespondencyjne, tj. za pośrednictwem operatora pocztowego;
- 2) elektroniczne (*e-voting*), odbywające się za pomocą urządzeń elektronicznych:
  - a) z wykorzystaniem „głosomatów” (*voting machines*), ustawionych w lokalach wyborczych; ten rodzaj głosowania określa się często „wspomaganiem głosowaniem elektronicznym”;
  - b) poza lokalem wyborczym (np. w domu wyborcy), z wykorzystaniem sieci teleinformatycznej (np. za pomocą oprogramowania DigiDoc³);
- 3) przez pełnomocnika ustanowionego przez wyborcę na mocy uprzednio udzielonego mu pełnomocnictwa do głosowania w imieniu i na rachunek obywatela [Czakowska i Czakowski 2021: 114–115];
- 4) przedwczesne – głosowanie odbywa się wcześniej niż oficjalnie wyznaczona data⁴;
- 5) za pośrednictwem zasobów telekomunikacyjnych (np. telefon, telefaks)⁵;
- 6) w miejscu przebywania wyborcy – tworzy się np. lokal wyborczy lub udostępnia mobilną urnę wyborczą w miejscu, w którym głosujący przebywa w dniu wyborów⁶.

---

³ DigiDoc (albo „qDigiDoc”) to oprogramowanie do usług publicznych, opracowane przez urząd Estonii, zob. <https://www.id.ee/artikkel/paigalda-id-tarkvara/> (dostęp 20.03.2021).

⁴ Przesłanką wszczęcia wspomnianej procedury może być np. sytuacja, w której wyborcy z ważnego powodu nie mogą głosować w swoim miejscu zamieszkania w dniu wyborów, zob. <http://novosibirsk.izbirkom.ru/news/2020/43298/> (dostęp 4.01.2022).

⁵ Zob. *Alternative Voting Methods and Arrangements*, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/466794.pdf> (dostęp 15.05.2021).

⁶ Niektórzy do ASG zaliczają alternatywne s y s t e m y głosowania (np. *Quadratic Voting*). Należy podkreślić, że w niniejszych badaniach analizie zostały poddane nie sposoby przydzielania głosów i obliczania wyników, lecz techniki transferu głosu wyborcy.

W pracach poświęconych studiom nad prawem wyborczym obowiązującym w obu analizowanych krajach przywołana powyżej klasyfikacja również występuje, niemniej częściej jest ograniczana do metod *e-votingu* z pominięciem pozostałych metod ASG [Antonow 2019]. Jednocześnie zarówno w rosyjskiej, jak i w ukraińskiej nauce prawa za dominujące należy uznać poglądy akcentujące, że generalnie zarówno *e-voting* (w obu wariantach), jak i głosowanie za pośrednictwem operatora pocztowego stanowią logiczną kontynuację reformowania procesu wyborczego po transformacji ustrojowej, niemniej sposób wdrażania owych zmian pozostaje kwestią co najmniej problematyczną [Antonow 2019].

Konkludując prowadzone w piśmiennictwie dyskusje, można wskazać na następujące argumenty na rzecz wprowadzania i upowszechniania ASG:

- 1) zwiększenie frekwencji wyborczej [Федоров 2019: 38];
- 2) efektywne formowanie społecznego nawyku głosowania [Федоров 2019: 40];
- 3) zagwarantowanie równego dostępu do życia publicznego dla osób, które nie mogą skorzystać ze swego prawa wyborczego z zastosowaniem tradycyjnej metody osobistego oddawania głosu w lokalu wyborczym [Забайкалов 2009: 11];
- 4) zmniejszenie ryzyka korupcji wyborczej, a – w niektórych aspektach – wręcz uniemożliwienie bezprawnej ingerencji (np. procedury liczenia głosów bądź funkcjonowanie komisji wyborczych) [Букаба 2018: 41–45].

Natomiast głównym argumentem podnoszonym przeciwko wprowadzaniu ASG – zarówno w Federacji Rosyjskiej, jak i na Ukrainie – jest zarzut nieopracowania narzędzi informatycznych i technicznych o odpowiednim poziomie bezpieczeństwa. Ta ostatnia okoliczność przemawiać ma na rzecz co najmniej stopniowego wprowadzania ASG [Antonov 2018: 10]. Jednocześnie na Ukrainie akcentuje się, że środkiem pozwalającym na rozwiązanie stwierdzonych niedostatków technologicznych mogłoby okazać się wykorzystanie przy tworzeniu ASG technologii *blockchain*⁷. Z jednej strony jest ona wystarczająco rozwinięta, a z drugiej bezpieczeństwo narzędzi na niej opartych nie jest kwestionowane przez specjalistów. W konsekwencji technologia *blockchain* mogłaby od razu, bez szczególnych modyfikacji znaleźć zastosowanie przy opracowaniu metod ASG, zakładających wykorzystanie narzędzi teleinformatycznych [Knysh, Burshtynska 2021: 41–49]. Niemniej obecnie zastosowanie technologii *blockchain* pozostaje nadal zagadnieniem teoretycznym, choć niewątpliwie o znacznych możliwościach wykorzystania nie tylko przy ASG.

---

⁷ Definicja zawarta w słowniku *Merriam Webster*: „cyfrowa baza danych zawierająca informacje (takie jak zapisy transakcji finansowych), które mogą być jednocześnie wykorzystywane i udostępniane w dużej zdecentralizowanej, publicznie dostępnej sieci”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/blockchain> (dostęp 24.12.2021).

Wypada zauważyć, że w ciągu ostatnich dekad proces reformowania prawa wyborczego Federacji Rosyjskiej i Ukrainy był stadialny i powolny – w Federacji Rosyjskiej wprowadzenie ASG rozpoczęto od ich eksperymentalnego wykorzystania na poziomie poszczególnych okręgów wyborczych (np. *e-voting* w wyborach w roku 2010 w okręgu Odincowo⁸). Również głosowanie za pośrednictwem operatora pocztowego po raz pierwszy przeprowadzono w roku 2002, jako odstępstwo od podstawowych zasad głosowania, i – co istotne – przez prawie dwie dekady miało status „rozwiązania wyjątkowego” (rys. 1)⁹.

Wkrótce po szczycie pierwszej fali pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 tendencja wprowadzania stopniowych zmian uległa odwróceniu (rys. 1). Prawodawca rosyjski w maju 2020 r. usankcjonował kilka ustaw, które zreformowały dotychczasowe, konserwatywne w odniesieniu do interesującej nas materii. Ustawa federalna z dnia 23 maja 2020 r. o zmianach niektórych aktów prawnych Federacji Rosyjskiej (dalej ustawa № 154) wprowadziła głosowanie za pośrednictwem operatora pocztowego oraz *e-voting* poza lokalem wyborczym („głosowanie dystancyjne”, ros. дистанционное голосование) za pomocą odpowiedniego oprogramowania (art. 2 pkt 6 ustawy № 154), zmieniając przepisy ustawy № 67-ФЗ, a konkretnie jej art. 14¹⁰. Prawodawca w uzasadnieniu do projektu ustawy zwracał uwagę, że ich usankcjonowanie jest wymuszone okolicznościami (trwającą pandemią), są one bowiem wymagane do „stworzenia warunków dla ochrony zdrowia wyborców”. Jednocześnie jednak, co należy uwypuklić, w wyniku ostatniej nowelizacji ASG utraciły status rozwiązań eksperymentalnych.

Z kolei ustawodawca ukraiński już w 2011 r. podejmował pierwsze kroki w stronę rozszerzenia katalogu dopuszczalnych metod głosowania. W roku 2012 ukazała się rezolucja Rady Najwyższej Ukrainy „O zatwierdzeniu koncepcji wprowadzenia systemu głosowania elektronicznego na Ukrainie” (Projekt uchwały z dnia 18 czerwca 2012 r. № 10629¹¹). Niemniej proponowane wówczas zasady nie znalazły poparcia w Radzie Najwyższej Ukrainy, koniecznego

⁸ Zob. Wybory internetowe w obwodzie moskiewskim w 2010 r. (archiwum, okręg wyborczy Odincowo), <https://odintsovo.org/election-2010/> (dostęp 11.03.2021).

⁹ Zgodnie z art. 14 Ustawy federalnej z dnia 12.06.2002 r. o podstawowych gwarancjach praw wyborczych i prawie do udziału w referendum obywateli Federacji Rosyjskiej (ros. Федеральный закон от 12 июня 2002 г. № 67-ФЗ „Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации”), dalej ustawa № 67-ФЗ, można je zastosować wyłącznie w razie akceptacji na poziomie ustawodawstwa podmiotu Federacji, zob. „Rossijskaja gazeta” (wydanie federalne) № 0(2974).

¹⁰ Por. Ustawa federalna z dnia 23.05.2020 r. № 154-ФЗ o zmianie niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202005230002?index=1&rangeSize=1> (dostęp 21.03.2021).

¹¹ Ukr. Об одобрении Концепции внедрения системы электронного голосования в Украине Проект постановления Верховной Рады Украины от 18.06.2012 № 10629.

do ich wprowadzenia w życie. Stały się one jednak punktem odniesienia dla przyszłej publicznej dyskusji o wykorzystaniu ASG. W efekcie przyjęcie w 2019 r. pierwszego w historii Ukrainy Kodeksu wyborczego¹² nie tylko przyniosło kodyfikację przedmiotowej dziedziny prawa, ale zaowocowało również istotną jej reformą w zakresie m.in. zmiany sposobu liczenia głosów oraz dopuszczenia możliwości głosowania poza miejscem zameldowania. Pogarszająca się sytuacja epidemiczna oraz planowane wybory samorządowe spowodowały zaś konieczność nowelizacji nowo przyjętych procedur wyborczych. Dokonano ich rozporządzeniem Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 24 marca 2020 r., wprowadzającym specjalne środki zapobiegające rozprzestrzenianiu się epidemii¹³. Dzięki tym zmianom stało się możliwe np. wnioskowanie o głosowanie w miejscu zamieszkania za pośrednictwem portali usług administracyjnych diia.gov.ua oraz drv.gov.ua¹⁴. Rozporządzenie to przyczyniło się ponadto do ułatwienia głosowania w miejscu przebywania wyborcy: każda osoba przebywająca na samoizolacji zyskała uprawnienie do głosowania w miejscu izolacji.

ANALIZA DOGMATYCZNA

OPIS NOWELIZACJI USTAWODAWSTWA WYBORCZEGO ORAZ ARGUMENTACJA PRAWODAWCY FR W SPRAWIE KONIECZNOŚCI WPROWADZENIA NATYCHMIASTOWYCH ZMIAN

Jak wskazuje ustawodawca rosyjski w art. 14 ustawy № 154, zasadność zmian została uargumentowana sytuacją kryzysową – rozpowszechnieniem się choroby COVID-19. Projekt ustawy ukazał się jednak już 2 marca 2020 r.¹⁵, kiedy to liczba potwierdzonych przypadków zakażenia wynosiła zaledwie trzy osoby w skali całego kraju. Inicjatywa autorów nowelizacji była zatem uzasadniana, przynajmniej na pierwszym etapie, niezgodnie z rzeczywistym stanem epidemicznym kraju. Tezę tę potwierdza okoliczność, że pierwotny projekt

¹² Zob. Kodeks wyborczy Ukrainy z dnia 16.06.2020 r. (Widomosti Verchownej Rady Ukrainy), 2020, № 7, № 8, № 9, s. 48); ukr. Виборчий кодекс України (Відомості Верховної Ради України), 2020, № 7, № 8, № 9, ст. 48).

¹³ Por. „Zatwierdzone podczas wyborów środki przeciwepidemiczne | Gabinet Ministrów Ukrainy”, ukr. „Затверджено Протиепідемічні Заходи Під Час Проведення Виборів | Кабінет Міністрів України.”, <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-protiepidemichni-zahodi-pid-chas-provedennya-vivoriv> (dostęp 24.03.2021).

¹⁴ Zob. Instrukcję „Jak głosować w wyborach bez meldunku?”, ukr. Як проголосувати на виборах не за „пропискою”?, <https://diia.gov.ua/news/yak-progholosuvati-na-vivorah-ne-zapropiskoju> (dostęp 16.05.2021).

¹⁵ Karta informacyjna procedury legislacyjnej dla projektu № 912249-7, <https://sozd.duma.gov.ru/bill/912249-7> (dostęp 4.04.2021).

ustawy (występujący w systemie elektronicznego obrotu dokumentów Dumy Państwowej pod sygnaturą № 912249-7¹⁶) miał umożliwić obywatelom zainteresowanym udziałem w referendum rejestrację poprzez federalny elektroniczny system usług publicznych¹⁷. Zapowiedziane były zmiany w art. 34 ustawy № 67-ФЗ. Uwzględniając powyższe, można stwierdzić, że ta inicjatywa ustawodawcza nie miała na celu uwieńczenia wcześniej prowadzonych eksperymentów w zakresie ASG, lecz ułatwienie przeprowadzenia referendum, którego przedmiotem było wprowadzenie zmian do Konstytucji Federacji Rosyjskiej¹⁸.

Dopiero po uchwaleniu projektu № 912249-7 w pierwszym czytaniu i określeniu 30-dniowego okresu na wprowadzenie zmian, pierwotny cel ustawodawczy został istotnie zmodyfikowany. Komitet kontroli i regulaminu Dumy Państwowej zarejestrował w dniu 13 maja 2020 r. zmodyfikowany tekst projektu, rekomendując w nim dodatkowo wprowadzenie zmian do treści licznych aktów prawnych, wśród których przewidziana została także nowelizacja ordynacji wyborczych. Oto najważniejsze zmiany wprowadzone w federalnym ustawodawstwie wyborczym:

- 1) usankcjonowano termin „dystancyjne głosowanie elektroniczne” (ros. „дистанционное электронное голосование”), tj. „głosowanie bez użycia papierowej karty do głosowania za pomocą specjalnego oprogramowania” (art. 2 pkt 62¹ ustawy № 67-ФЗ);
- 2) Centralna Komisja Wyborcza (CKW) otrzymała prawo przyznania wyborcom możliwości głosowania w wyborach i referendum drogą korespondencyjną, a także w trybie *e-voting* (art. 64 pkt 14 ustawy № 67-ФЗ);
- 3) na wypadek zaistnienia potrzeby ochrony życia i zdrowia CKW wyposażono w możliwość uchwalenia wyjątkowych rozwiązań, gwarantujących obywatelom Federacji Rosyjskiej bezpieczne i zarazem wygodne wykonywanie ich praw wyborczych poprzez zastosowanie np. ASG, w tym prawa do wcześniejszego głosowania (art. 4 ustawy federalnej № 912249-7);
- 4) CKW uzyskała prawo ustalenia odrębnego terminu głosowania dla grupy wyborców głosujących poza lokalem wyborczym¹⁹, jednakże w dacie nie wcześniejszej niż 7 dni przed oficjalnym terminem głosowania (art. 4 ustawy federalnej № 912249-7);
- 5) przedłużenie krajowego i moskiewskiego eksperymentu z *e-votingiem* (rys. 1).

¹⁶ Karta informacyjna procedury legislacyjnej dla projektu № 912249-7.

¹⁷ Zob. Единый портал государственных и муниципальных услуг (функций), <https://www.gosuslugi.ru/> (dostęp 4.04.2021).

¹⁸ Zob. Dekret o ustaleniu terminu ogólnorosyjskiego głosowania nad przyjęciem zmian do Konstytucji FR (ros. Указ об определении даты проведения общероссийского голосования по вопросу одобрения изменений в Конституцию Российской Федерации 1.06.2020 г. № 354), <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63443> (dostęp 4.04.2021).

¹⁹ Zalicza się do nich osoby, które nie mogą się dostać samodzielnie do lokalu wyborczego (art. 66 pkt 1 ustawy federalnej № 912249-7).

CZY WPROWADZONE ZMIANY MOGĄ BYĆ NIEZGODNE Z OBOWIĄZUJĄCYM DO TEJ PORY PRAWODAWSTWEM?

Oceniający te rozwiązania Komitet Rady Federacji ds. Ustawodawstwa Konstytucyjnego i Budownictwa Państwowego przedstawił opinię w sprawie Ustawy federalnej № 912249-7 z dnia 19 maja 2020 r. o zmianach niektórych aktów ustawodawczych Federacji Rosyjskiej (dalej ustawa federalna № 912249-7), w której stwierdził, że proponowane zmiany nie są sprzeczne z konstytucją oraz z ustawodawstwem federalnym²⁰. Warto podkreślić, że przy wydawaniu tych rozwiązań nie ubiegano się o pozyskanie pozytywnych opinii organów międzynarodowych ani organizacji pozarządowych. Oczywiście ich uzyskanie nie jest obligatoryjne na poziomie federalnym, niemniej niekiedy sięgano do tego instrumentu w debatach parlamentu, aby odpowiednio wylegitymować decyzje prawodawcze [Kacaeba 2018: 91–95]. Jednocześnie warto zauważyć, że przyjęte zmiany:

- a) nie zmieniły dotychczasowych praw i obowiązków obywateli;
- b) zostały podjęte w warunkach zagrożenia epidemicznego.

NA USTAWODAWSTWACH JAKICH KRAJÓW SIĘ WZOROWANO?

W uzasadnieniu do projektowanych zmian ustawodawca Federacji Rosyjskiej nie wskazał, na rozwiązaniach jakich państw się wzorował. Podobnie we wnioskach komitetów, w nocie wyjaśniającej oraz we wnioskach poszczególnych ekspertów nie zostały wskazane źródła inspiracji prawodawcy rosyjskiego²¹.

PRAWODAWCA NA UKRAINIE: POMIĘDZY KONSTYTUCJĄ A INNOWACJĄ

Na Ukrainie już w roku 1998 ujawnił się konflikt pomiędzy Sądem Konstytucyjnym (SK) a parlamentem dotyczący zgodności z konstytucją zmian do ustawodawstwa wyborczego, mających na celu ułatwienie wyborcom wykonywania służących im praw wyborczych poprzez wykorzystanie metod ASG. Przyczyną niezgody było dość konserwatywne podejście SK do zasady bezpośredniości wyborów i w konsekwencji traktowanie aktu głosowania w procedurze wyborczej czy referendalnej jako aktu wyłącznie osobistego, a polegającego na osobistym (indywidualnym) oddaniu przez wyborcę głosu w lokalu

---

²⁰ Karta informacyjna procedury legislacyjnej dla projektu № 912249-7, <https://sozd.duma.gov.ru/bill/912249-7> (dostęp 4.04.2021).

²¹ Dla porównania Projekt uchwały Rady Najwyższej Ukrainy z dnia 18.06.2012 r. № 10629 wskazuje jurysdykcje stanowiące interes z punktu widzenia możliwej implementacji rozwiązań.

wyborczym²². W konsekwencji SK wykluczył możliwość wykorzystania w prawie wyborczym alternatywnych sposobów głosowania, w tym także za pośrednictwem operatora pocztowego czy pełnomocnika.

Ponad dekadę temu to podejście wywołało kontrowersje, zwłaszcza w kontekście potrzeby zapewnienia możliwości udziału w wyborach i referendum wyborcom, którzy ze względu np. na niepełnosprawność lub inne osobiste okoliczności mieli trudności, by wziąć udział w głosowaniu przeprowadzanym według tradycyjnych, konserwatywnych zasad. Kwestia ta została uwypuklona w pkt 4 zdania odrębnego²³ sędziego SK Włodzimierza Szapowała z dnia 24 grudnia 2004 r., w którym czytamy: „Głosowanie poza lokalem wyborczym nie jest i nie może być sposobem, który umożliwiłby wdrożenie czynnego prawa wyborczego dla obywateli, którzy z przyczyn fizjologicznych są ograniczeni w mobilności”²⁴. Konkludując te rozważania, cytowany sędzia wskazuje na konieczność zastosowania w procedurze wyborczej usług socjalnych z ustawy o usługach socjalnych (Widomosti Rady Najwyższej Ukrainy 2003 r. Nr 45, s. 358), a mianowicie transportowania osób ze szczególnymi potrzebami do lokalu wyborczego. Niezależnie od powyższych sporów, możliwość głosowania poza lokalem wyborczym dla osób o ograniczonej sprawności ruchowej została usankcjonowana w prawie wyborczym. Wydaje się, że owe zmiany mogą być w piśmiennictwie klasyfikowane w kategoriach ASG (więcej zob. w punkcie III.3.2), pomimo że prawodawca ukraiński nie wprowadza do Kodeksu wyborczego²⁵ jakiegokolwiek klasyfikacji sposobów głosowania, poprzestając (art. 17 Kodeksu wyborczego) na odwołaniu się do zasady osobistego głosowania wyborcy w lokalu wyborczym.

Z drugiej strony, art. 18 Kodeksu wyborczego Ukrainy wskazuje *expressis verbis*, że CKW może zdecydować o wprowadzeniu innowacyjnych technologii, sprzętu i oprogramowania podczas organizacji i przeprowadzania wyborów w formie eksperymentu lub projektu pilotażowego. Niemniej powołany przepis istotnie ogranicza CKW przy ich sankcjonowaniu poprzez precyzyjne zdefiniowanie miejsca przeprowadzenia głosowania: „w lokalu wyborczym” (art. 18 § 1 pkt 1 Kodeksu wyborczego). Ta okoliczność pozwala postawić tezę, że

---

²² Decyzja SK Ukrainy z dnia 26.02.1998 r. № 1-рп/1998, ukr. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про вибори народних депутатів України” (справа про вибори народних депутатів України) від 26 лютого 1998 року № 1-рп/1998.

²³ Według ukraińskiej judykatury i doktryny zdanie odrębne nie jest aktem wiążącym. Stanowi część nie tylko procesu sądowego (tj. realizacji zasady niezależności sędziowskiej), lecz także dorobku prawnego TK, ma więc znaczenie aksjologiczne (Лилак 2011).

²⁴ Decyzja SK z dnia 24.12.2004 r. w sprawie № 1-45/2004.

²⁵ Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 19.12.2019 р. № 396-IX (Редакція станом на 24.10.2020).

jedyną dopuszczalną formą wprowadzenia ASG dla wszystkich kategorii wyborców na Ukrainie może być automatyzacja procedury oddania głosu w lokalu wyborczym (np. za pośrednictwem głosomatu).

ANALIZA PRAKTYCZNA

ZASTOSOWANIE PRZYJĘTYCH ZMIAN W FR

Przewidziana w ukraińskim Kodeksie wyborczym możliwość wprowadzenia ASG w postaci rozwiązań eksperymentalnych nie występuje w prawie rosyjskim. Jednakże w poglądach prezentowanych w orzecznictwie FR nawiązano do zagadnienia *e-votingu* – w kontekście realizacji zasady równości wyborców. W sprawie № 5-АПА19-93²⁶, zawisłej przed Sądem Najwyższym FR w 2019 r., stwierdzono, że organizacja eksperymentu w zakresie wykorzystania w procedurze wyborczej ASG (*e-votingu*) nie narusza zasady równości wyborców, gdy zabezpieczone pozostaje prawo wyborcy do swobodnego wyboru tego sposobu głosowania (art. 3–6 Ustawy federalnej z dnia 29 maja 2019 r. № 103-ФЗ o przeprowadzeniu eksperymentu organizowania i przeprowadzania zdalnego głosowania elektronicznego w wyborach deputowanych do Dumy Moskiewskiej VII zwołania²⁷).

Kolegium sędziowskie, po zbadaniu postanowień Dumy Moskiewskiej oraz Miejskiej Komisji Wyborczej w Moskwie, wskazało, że stosowane w czasie wyborów oprogramowanie (aplikacja internetowa Dumy Moskiewskiej) odpowiada kryptograficznym wymaganiom stawianym przez CKW (np. wybrane metody kryptograficzne w przypadku uzyskania nieuprawnionego dostępu nie powinny pozwalać na rozszyfrowanie danych personalnych przez co najmniej 12 godzin). Warto podkreślić, że eksperymenty w zakresie *e-voting* w skali krajowej i w samej Moskwie zostały przedłużone na czas przeprowadzenia kolejnych wyborów (ustawy federalne nr 152, 153; rys. 1), co pozwala domniemywać, że prawodawca rosyjski będzie w przyszłości dopuszczał stosowanie ASG z wykorzystaniem tych samych lub bardziej zaawansowanych rozwiązań informatycznych i technicznych.

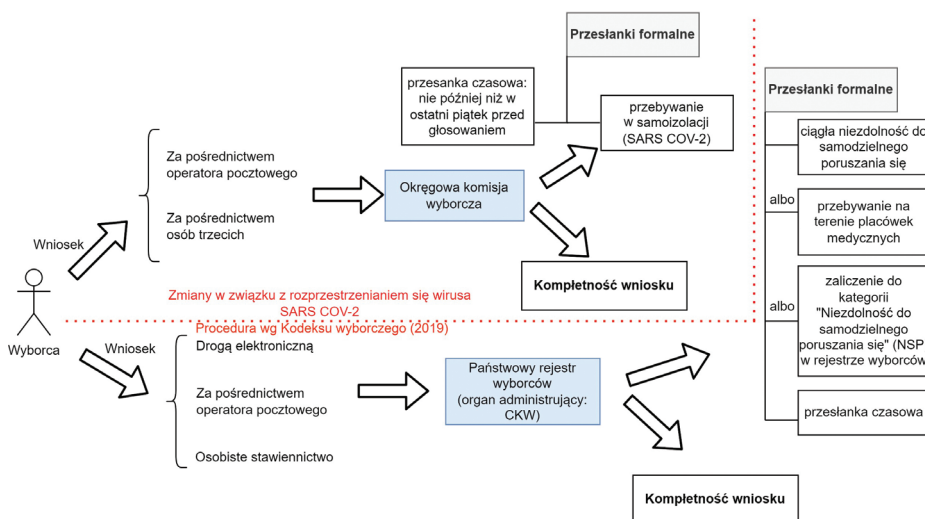
---

²⁶ Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej. Sprawa Nr 5-АПА19-93 z dnia 6.08.2019 r., http://vsrf.ru/stor_pdf.php?id=1798064 (dostęp 15.04.2021), ros. Верховный Суд РФ. Дело № 5-АПА19-93 от 6 августа 2019 г.

²⁷ Ros. Федеральный закон от 29 мая 2019 года № 103-ФЗ „О проведении эксперимента по организации и осуществлению дистанционного электронного голосования на выборах депутатов Московской городской Думы седьмого созыва”.

ZASTOSOWANIE PRZYJĘTYCH ZMIAN NA UKRAINIE

Planowane w ustawodawstwie Ukrainy zmiany, motywowane zastosowaniem odpowiednich do stanu zagrożenia epidemicznego rozwiązań prawnych, nie poruszają kwestii ASG, chociaż Kodeks wyborczy, jak już wspomniano, na to pozwala. CKW uchwaliła specjalne rozwiązania dotyczące organizacji wyborów w okresie pandemii SARS-CoV-2, a mianowicie dokument obowiązujący wewnątrznie pod tytułem „Instrukcja dla członków komisji wyborczych”²⁸, który adaptuje wymogi wynikające z rozporządzenia Gabinetu Ministrów Ukrainy № 1236 z dnia 9 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia kwarantanny i wprowadzenia restrykcyjnych środków antyepidemicznych w celu zapobieżenia rozprzestrzenianiu się na Ukrainie ostrej choroby układu oddechowego COVID-19 wywołanej przez koronawirusa SARS-CoV-2²⁹.

Rysunek 2. Zmiany w ukraińskiej procedurze przyznania prawa do głosowania w miejscu przebywania (np. w domu). Kompletność wniosku, tj. złożenie przez wnioskodawcę wszystkich dokumentów uzupełniających.

Źródło: opracowanie własne.

²⁸ Zob. Instrukcja dla członków komisji wyborczych dotycząca realizacji działań antyepidemiologicznych podczas organizacji i przeprowadzania wyborów w warunkach kwarantanny, ukr. Інструкція для членів виборчих комісій щодо здійснення протиепідемічних заходів під час організації та проведення виборів в умовах дії карантину, https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/instrukciya_covid19_vk_ovo_50_87_2021.pdf (dostęp 14.04.2021).

²⁹ Ukr. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р., № 1236 „Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протіепідемічних заходів

Z drugiej strony, opisywane wcześniej głosowanie w miejscu przebywania, dające możliwość oddania głosu poza lokalem wyborczym, zostało zmodyfikowane ze względów bezpieczeństwa (rys. 2): osoba, która przebywa na samoizolacji, również może o nie wnioskować; niemniej uprawnienie to usankcjonowano w rozporządzeniu Gabinetu Ministrów, a nie w Kodeksie wyborczym. Warto przypomnieć, że ten sposób głosowania określono jako „głosowanie w miejscu przebywania” (art. 119 § 1 Kodeksu wyborczego) i na gruncie praktyki przyjął on postać swoistej fikcji prawnej. Istotą takiego odstępstwa od reguły głosowania w lokalu wyborczym jest realizacja zasady równości i niedyskryminacji wyborców, nakazującej zapewnienie możliwości wyborcom o specjalnych potrzebach, wynikających ze stanu zdrowia, udziału w procedurze wyborczej, pomimo niemożliwości stawienia się w lokalu wyborczym (art. 7 § 8–9 Kodeksu wyborczego). Konsekwencją tej regulacji prawnej ma być możliwość (i to właśnie pozwala klasyfikować ją jako swoistą fikcję prawną) utworzenia *de facto* lokalu wyborczego w miejscu zamieszkania wyborcy w formie uproszczonej³⁰. Należy dodać, że w warunkach pandemii w procedurze wyborczej wykorzystano procedury przeciwepidemiczne standardowo stosowane w sektorze publicznym w obsłudze interesantów, a mianowicie: obowiązkowe pomiary temperatury wyborców przed wejściem do lokalu wyborczego czy też zobowiązanie członków komisji wyborczej do przedstawienia negatywnego wyniku testu PCR³¹.

WNIOSKI *DE LEGE LATA* I *DE LEGE FERENDA*

Reasumując, w warunkach pandemii COVID-19 ustawodawca rosyjski kontynuował wprowadzanie dotychczas wykorzystywanych eksperymentalnych rozwiązań legislacyjnych *e-votingu* wyłącznie w wybranych jednostkach terytorialnych (np. w Moskwie). Nie zdecydował się jednak na wdrażanie ASG w tym zakresie w innych okręgach wyborczych, czego można byłoby oczekiwać, kierując się lekturą ustawy federalnej № 912249-7. Ponadto konstruowanie nowej terminologii w ustawodawstwie nie doprowadziło do zmiany pierwotnego celu nowelizacji ustawy, który sprowadzał się do ułatwienia przeprowadzenia w roku 2020 referendum konstytucyjnego bez reformowania lub wprowadzenia ASG. Z drugiej jednak strony należy podkreślić, że owe zmiany

---

з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2”.

³⁰ Art. 119 § 9 Kodeksu wyborczego.

³¹ Instrukcja dla członków komisji wyborczych...

ugruntowały instytucję głosowania za pośrednictwem operatora pocztowego, zastępując dotychczasowy tryb eksperymentalny przyjęty w tej materii jedynie na poziomie federalnym (obecnie ten rodzaj ASG obowiązuje w każdym podmiocie federacji). Biorąc pod uwagę wprowadzone zmiany w przepisach dotyczących *e-votingu*, nasuwa się pytanie, które na razie pozostaje bez odpowiedzi: Czy ustawodawca FR będzie podejmował dodatkowe działania na rzecz rozszerzenia terytorium wprowadzonego w Moskwie eksperymentu, czy też opowie się za przyjęciem ujednoczonego rozwiązania *e-votingu* w skali krajowej?

Ukraiński Kodeks wyborczy (2019 r.) precyzyjnie określił tryb wprowadzenia nowych sposobów głosowania przez CKW, dopuszczając ich stosowanie w drodze eksperymentalnych rozwiązań i przyznając CKW uprawnienie do wprowadzania ASG do procedur wyborczych oraz referendalnych. Analizowana nowelizacja prawa wyborczego Ukrainy istotnie się odróżnia od rozwiązań przyjętych w Federacji Rosyjskiej. W tym drugim państwie wyłącznie parlament decyduje o możliwości przeprowadzenia takich eksperymentów w skali krajowej (stosownie do ostatnich nowelizacji)³². Niemniej CKW Ukrainy nie skorzystała z tego uprawnienia. Być może w przyszłości wzrost zainteresowania ukraińskich wyborców *e-votingiem* i związanymi z nim technologiami będzie czynnikiem zobowiązującym CKW do opracowania odpowiednich zmian prawa wyborczego, wraz z przyjęciem rozwiązań eksperymentalnych w interesującej nas dziedzinie ASG³³.

Oczywiście regulacje dotyczące procesu głosowania, jako istotny element procesu legitymizacji władzy publicznej, są niezwykle ważne dla państwa i społeczeństwa. Z tych względów wydaje się, że ich wprowadzanie powinno leżeć w gestii organów władzy ustawodawczej. Dlatego można podważać zasadność delegowania tych kompetencji na organy wyborcze w sytuacji, gdy polegać ma to na umożliwieniu im przeprowadzania eksperymentów wyborczych

---

³² Duma, w której partia prezydenta tradycyjnie dysponuje większością głosów – chociaż warto dodać, że na Ukrainie Rada Najwyższa IX kadencji po raz pierwszy w historii ma „partię prezydenta”, która samodzielnie tworzy koalicję przez prawie dekadę – w realiach krajowej polityki, biorąc pod uwagę liczne antykorupcyjne śledztwa dziennikarskie (np. działalność FBK Aleksieja Nawalnego), sprzyja delegitymizacji władzy w społeczeństwie. Co ważniejsze, przytoczony stan rzeczy przyczynia się do wpojenia społeczeństwu przekonania o całkowitej beznadziejności, a tym samym likwiduje projakościowe zachowania prawodawcy. Na przykład 56% respondentów (tj. mieszkańców Moskwy) nie wie, że wybory parlamentarne odbędą się jesienią 2021 r. (dane z 17.05.2021), <https://www.levada.ru/2021/05/17/moskovskaya-politika-vybory-v-gosdumu/> (dostęp 22.07.2021).

³³ Ponadto o rosnącym interesie naukowców świadczą dane Google Scholar. Np. okres 2010–2015: 4440 prac (hasło *e-voting*, ukr. *інтернет-вибору*). Okres 2016–2020: 7120 prac, Google Scholar, <https://scholar.google.com/> (dostęp 16.04.2021).

w zakresie testowania nowych technik głosowania bez szczegółowego ustawowego uregulowania tych instytucji, a także tworzenia odpowiednich mechanizmów zabezpieczających.

Konkludując, można stwierdzić, że Ukraina i Federacja Rosyjska znajdują się na podobnym poziomie aktywizacji dyskusji społecznej odnośnie do zmian w ustawodawstwie wyborczym w dziedzinie ASG. Jednocześnie pandemia COVID-19 przyczyniła się do: (a) wprowadzenia noweli do prawa wyborczego, (b) popularyzacji nowoczesnych koncepcji, reformujących tradycyjny sposób głosowania w procedurach wyborczych obu państw. Konieczne wydaje się stworzenie szerokiej i realizowanej w formule międzynarodowej oraz interdyscyplinarnej platformy dyskusji na temat wykorzystania w procedurach wyborczych alternatywnych sposobów głosowania. W konsekwencji zasady owej dyskusji powinny zakładać udział nie tylko międzynarodowych specjalistów z zakresu prawa wyborczego, ale również opinii publicznej oraz – a może przede wszystkim – ekspertów z dziedziny nowych technologii, którzy zapewnią niezbędne wsparcie prawnikom w opracowaniu optymalnych, efektywnych i bezpiecznych rozwiązań prawnych w dziedzinie ASG.

BIBLIOGRAFIA

- Bukaba Michaił. 2018. „Distancyonnoje elektronnoje gołosowanije: poisk zakonodatielnogo oformlenija”. *Prawoprимienienije* 3 (3).
- Czakowska Marta, Czakowski Michał. 2012. „Alternatywne sposoby głosowania w świetle przepisów ustawy – Kodeks wyborczy”. *Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych. Miscellanea* 2.
- Fiedorow Władysław Iwanowicz. 2019. „Distancyonnoje elektronnoje gołosowanije i jawka izbiratielej: opyt Estonii i Moskwy”. *Izbiratielnoje zakonodatielstwo i praktika* 4: 37.
- Kasajewa P.A. 2018. *Forma prawa i prawotworczestwo*. W *Obszczaja teorija gosudarstwa i prawa*. *Uczebnik*. Saratow: Ministerstwo obrazowanija i nauki Rossijskoj Fiedieracyi.
- Knysh V., Burshtynska D. 2020. „Prospects for Introduction of Electronic Election Process in Ukraine”. *Sciences of Europe* 61–2: 39–41.
- Korycki Krzysztof. 2017. „Alternatywne techniki głosowania a frekwencja wyborcza”. *Studia Włborcze* 23: 83–105.
- Łyłak D. 2011. „Instytut okremoji dumky w konstytucyjnomu sudoczynstwi (poriwnialnyj analiz)”. *Wisnyk Konstytucyjnoho Sudu Ukrainy* 4–5: 131–139.
- McKelvy David, McKelvy Bird Margaret, Crofts Daniel W. 1991. „Notes and Documents: Soldier Voting in 1864: The David McKelvy Diary”. *The Pennsylvania Magazine of History and Biography* 115: 371–413.
- Valerievich Antonov Jaroslav. 2018. „O Pierspiektiwach Primienienija Elektronnoego Gołosowanijana Wyborach w Rossii”. *SSRN Scholarly Paper: Rochester, NY: Social Science Research Network*, November 29.

- Zabajkałow Andriej Pawłowicz. 2009. „Riealizacyja konstytucyjnego prawa na uczastyje w wyborach i rieferiendumach posredstwom gołosowanija po pocztie”, diss. kand. jur. nauk 12, no. 02.
- Zbieranek Jarosław. 2011. „Alternatywne procedury gołosowania w Polsce na tle państw Unii Europejskiej”. *Studia BAS* 3: 93–120.

AKTY PRAWNE

- Wierchowna Rada Ukraïni; Wiborcziej Kodeks Ukraïni, Zakon, Kodeks wid 19.12.2019 p. № 396-IX (Riedakciia stanom na 24.10.2020).
- Ob odobrienii Koncepcyi wniedrienija sistemi elektronnoho gołosowanija w Ukrainie Projekt postanowlenija Wierchownoj Rady Ukrainy ot 18.06.2012 p. № 10629.
- Postanowa Kabinetu Ministriw Ukrainy wid 9 hrudnia 2020 r. № 1236 „Pro wstanowlennia karantynu ta zaprowadżennia obmeżuwalnych protyepidemicznych zachodiw z metoju zapobihannia poszyrenniu na terytoriji Ukrainy hostroji respiratornoji choroby COVID-19, spryczynenoji koronawirusom SARS-CoV-2”.
- Ukaz № 354 „Ob opriedielenii daty powiedienija obszczerosijskogo gołosowanija po woprosu odobrienija izmienienij w Konstitucyju Rossijskoj Fiedieracyi”, 1.06.2020 r., <http://www.kremlin.ru/events/president/news/63443>.
- Fiedieralnyj zakon ot 12 ijunia 2002 g. № 67-FZ „Ob osnovnych garantijach izbiratielnych praw i prawa na uczastyje w rieferiendumie grażdan Rossijskoj Fiedieracyi”, Rossijskaja gazieta – Fiedieralnyj wypusk № 0(2974).
- Fiedieralnyj zakon ot 29 maja 2019 goda № 103-FZ „O powiedienii ekspierimenta po organizacyi i osuszczestwleniju distancyonnoho elektronnoho gołosowanija na wyborach dieputatow Moskowskoj gorodskoj Dumy sied'mogo sozywa”.
- Centralna Wyborcza Komisija. Instrukcija dla członow wyborczych komisij szczodo zdijsnennia protyepidemicznych zachodiw pid czas orhanizaciji ta powiedennia wyboriw w umowach diji karantynu, https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/instrukciya_covid19_vk_ovo_50_87_2021.pdf.

ORZECZNICTWO

- Apiellacyonnoje opriedielenije Sudiebnoj kolegii po administratiwnym dielam Wierchownoho Suda Rossijskoj Fiedieracyi ot 6.08.2019 N5-APA19-93.
- Riszennia Konstytucijnoho Sudu Ukrainy u sprawi za konstytucyjnym podanniam narodnych deputatiw Ukrainy szczodo widpowidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) Zakonu Ukrainy „Pro wybory narodnych deputatiw Ukrainy” (sprawa pro wybory narodnych deputatiw Ukrainy) wid 26 lutoho 1998 roku № 1-rp/1998.
- Riszennia Konstytucijnoho Sudu Ukrainy u sprawi za konstytucyjnym podanniam 46 narodnych deputatiw Ukrainy szczodo widpowidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) Zakonu Ukrainy „Pro osoblywosti zastosuwannia Zakonu Ukrainy „Pro wybory Prezydenta Ukrainy” pry powtornomu hołosuwanni 26 hrudnia 2004 roku” (sprawa pro osoblywosti zastosuwannia Zakonu Ukrainy „Pro wybory Prezydenta Ukrainy”) № 1-45/2004.

Streszczenie

W artykule, na przykładzie rozwiązań wprowadzonych w ostatnim czasie na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej, rozważono wpływ pandemii COVID-19 na wzrost zainteresowania prawodawców alternatywnymi sposobami głosowania (ASG). Analiza ustawodawstwa obu krajów prowadzi do wniosku, że w warunkach epidemii zaistniała tendencja do zwiększania frekwencji wyborczej i zapewnienia reprezentatywności wyników wyborów poprzez wprowadzenie do procedur wyborczych ASG, z wykorzystaniem narzędzi oferowanych przez nowe technologie. W sytuacji epidemii ASG okazały się efektywnymi i bezpiecznymi formami realizacji zasady bezpośredniości wyborów, a zarazem nie ujawniły się okoliczności wykazujące, że ASG doprowadziły do wypaczenia treści oddanych przez wyborców głosów. Na Ukrainie w warunkach pandemii Gabinet Ministrów zdecydował się zapewnić przebywającym w izolacji wyborcom udział w wyborach, gwarantując im możliwość głosowania w miejscu zamieszkania. Z kolei w Rosji zdecydowano się na wykorzystanie *e-votingu* w Moskwie oraz głosowania za pośrednictwem operatora pocztowego w całym kraju.

Słowa kluczowe: wybory, prawo wyborcze, zmiany prawa wyborczego, Ukraina, Rosja, głosowanie, alternatywne sposoby głosowania, pandemia COVID-19

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE POPULARIZATION OF ALTERNATIVE VOTING METHODS. A FEW REMARKS ON THE RUSSIAN FEDERATION AND UKRAINE'S BASIS (summary)

The article considers the impact of the COVID-19 pandemic on the increased interest of lawmakers in alternative voting methods (AVM) based on the example of solutions introduced recently in Ukraine and the Russian Federation. The analysis of the legislation of both countries leads to the conclusion that in the conditions of the epidemic, there has been a tendency to increase voter turnout and ensure the representativeness of election results by introducing AVM into election procedures using the tools offered by new technologies. In the situation of the epidemic, AVM turned out to be effective and safe forms of implementing the principle of direct elections, and at the same time no circumstances emerged showing that the AVM led to a distortion of the content of the votes cast by voters. In Ukraine, in the conditions of a pandemic, the Cabinet of Ministers decided to provide isolated voters with access to elections, guaranteeing them the possibility of voting in their place of residence. On the other hand, in Russia, it was decided to use: e-voting in Moscow and voting through a postal operator nationwide.

Keywords: elections, electoral law, changes to electoral law, Ukraine, Russia, voting, alternative voting methods, COVID-19 pandemic